

מניו יורק לירושלים

גדלתי על סיפוריו של פיליפ רות, אך כאדם בוגר גיליתי את התקווה דווקא בכתבי עגנון. הרהורים בעקבות הודעת הפרישה של הסופר היהודי-אמריקני המוערך

יוסף סאקס

הדיעה שלפיה הסופר היהודי-אמריקני המוערך פיליפ רות פורש מכתובה עם התקרבותו לגיל שמונים היא סיבה לדרדר על "תחושה של סוף" של קריירה ספרותית. "למען האמת", אמר במהלך ראיון למגזין צרפתי, "סיימתי" בראיון פרישה לניו יורק טיימס. נתגלה כי למחשבו האישי של רות מוצמד פתק המצהיר כי "המאבק עם הכתיבה נגמר".

סבא ננב סוס

רות היה הסופר היהודי הגדול שספריו העשירו את ילדותי מבחינה מסוימת. בהיותו מבוגר ממני ביותר מדודי חצי, התעניינותי בכתביו לא נטרמה מכך שתאורי הנערות, הנגעה לבגרות, המיניות והחוויה היהודית-אמריקנית שלו הדהדו את חוויותי שלי. אני גדלה שנים ספרות אחרי רות בשכונת ויקנייק (Weequahic) שבניוארק, ניו ג'רזי, שפעם הייתה 'שטעטל' מלא חיים ומלא יהודים שעברו כל מיני שלבי אמריקניזציה. השכונה משמשת במה ברוב סיפוריו של רות, ואמי דקפה אותי לקרוא את "היה שלום, קולומבוס" (נובלה וקובץ סיפורי רות מסוף שנות ה-50).

בזמן שתלף בין ילדותו של רות לבין ילדותי שלי, "הברכה הלכנה" רוקנה את ויקנייק מתושביה היהודים (אני נולדתי רק שנתיים לאחר תהפוכות 1967 שזעזעו את העיר). בנסיעה נוסטלגית לתוך די אלטע היים' בשנות ה-80, אני, שגדל בסביבה פרברית ומעודנת יותר, ביקש שננעל את כל הדלתות והחלונות. כל מה שיכולנו לראות היה כנסיות שוחליו בתי כנסת ישנים. את הטעם של ניוארק של ילדותה של אמי, של הוריה, סביה, ואפילו כמה מן הרוד הקודם, על כל משפחתה הענפה, עם שמות כמו מוגי וסוני ונעצ' וניגי, ינקתי דרך כתבי רות (האגדה המשפחתית שלנו אף מספרת שרמות של פרח מסוים באחד מספריו של רות מבוססת על סבא שלי, שהיה בנו של מבריה אלוהול בתקופת היובש, והיה חשוד בגנבת סוס).

אני בונה עיר

לאור החדשות על פרישתו של רות, נזכרתי בתיאור של סופר הקרוב יותר ללבי בשנים האחרונות – עגנון. כמו אבותיי בניוארק עגנון היה גליצאי שגן ומפולפל, אך במקום לתת פעמיו מערבה לפסטורליה האמריקנית, הוא הגיע לארץ ישראל ב-1908, ונותר כאן (למעט שהייה ממושכת בת תריסר שנים בגרמניה) עד לפטירתו ב-1970.

שינוי טעמי הספרותי עשוי להיות מוסבר בחלקו על ידי הטרנספורמציה האישית שעברתי, מיהודי בן ארבעה דורות באמריקה לרב אורתודוקסי ואיש חינוך החי בארץ ישראל.

כתבי עגנון מציינים עולם יהודי ישן ועוקבים אחר ההלם הנוצר כאשר עולם זה מובא לתוך המודרנה. הוא ערשה זאת על ידי הושטת יד לעולם עתיק עוד יותר – דרך אבני היסוד של כתבי חז"ל. הוא מזקק את לשון המשנה, התלמוד והמדרש, הראשונים וחכמי החסידות – ויוצק אותה לתוך תבנית של יצירה ספרותית מודרנית.

ומן קצר לפני מותו, נפגש עגנון עם הסופר הצעיר דאן אהרון אפלפלד. בחוסר סברות עם בני זמנו, שהיו עסוקים בתיעוד החוויה הצברית, אפלפלד, שחי בשנות השואה כילד צעיר המתחכא ביער האוקראיני, עדיין כתב על העולם הישן – בדומה לעגנון.

כפגישה לילית מאוחרת, שלאחר מכן התבררה כפגישהם האחרונה, קיבל עגנון את אפלפלד ללא "נשק האירוניה" הטיפוסי שלו. "באותו ערב ביקש לספר לי מה שלא סיפר לי הוריי ומה שנמנע ממני לשמוע מחמת המלחמה", מתעד אפלפלד בספר זיכרונותיו, "סיפור חיים", "וכמו אמר לי כל ספר חייב שיהיו לו עיר משלו, נוד משלו ורעובות משלו".

"עוד גילה לי באותו ערב", ממשיך אפלפלד, "שהוא מהרהר בחודשים האחרונים על אביו ועל אמו. אילו עמדו עותו בידו, היה חוזר ומספר עליהם באופן אחר לחלוטין. יש פגמים לא מעטים שהוא מבקש לתקן, אבל לזה נחוצים כוחות רבים שאין לו עכשיו. לפנים היה עומד ליד העמוד וכותב שעות, אבל עכשיו הכתיבה קשה לו. וכך נפרדתי ממנו" (כ'ניו יורק טיימס' נכתב כי גם רות התרגל לכתוב בעמידה, ואם באנו להשוות ביניהם חשוב לציין שרות גם הוא מגיע ממוצא גליצאי).

אך פרישה מכתובה לא הייתה אופציה בעבור עגנון. כעורך בלתי-נלאה של עבודותיו, הוא חזרה לבתו ממיטת בית החולים על סדר הפרקים של רומנים וכתבים שלא הושלמו, אף לאחר שהשבץ נטל ממנו את היכולת לרבר בחודשים האחרונים שלפני מותו. למעשה, בשנותיו האחרונות, כאשר הכול חשבו שהפסיק לכתוב, הוא בנה מחדש את "העיר משלו", וכתב סיפורים שיאכלסו את "עיר ומלואה", האוסף המונומנטלי של סיפורי עיר הולדתו בוצ'אץ. "אני בונה עיר", הוא סיפר לברוך קרצווייל.

עם מלנכוליה רבה, אפלפלד מסכם ש"חשוב היה לו (לעגנון) באותו ערב כי אדע מאין אני בא ולאן עליי ללכת". הקריאה בספרי רות סייעה לי להבין מאין באתי, אך הקריאה בספרי עגנון עזרה לי להבין שניוארק, ניו ג'רזי איננה המקור, אלא רק תחנה על הדרך, מקום שניתן לבקר בו כאורחים שנטו ללך בערים הבנויות מספרים. ■

פיליפ רות כילד, AP

הרב יוסף סאקס הוא מייסדה של 'עמותת עתיד לחינוך יהודי ומרצה בבית עגנון